

SZIGETHY GÁBOR

Goethe festőmaszkban

Philipp Möller, festő — ez volt olvasható a kissé testes, haminchét éves, művészkalapos német úr útlevelében. Velencében nem szokás túlságosan firtatni, kit hogyan hívnak és miért utazik; ha a papírjai rendben vannak, és kifizette szobája árát, isten hírével jöhet, mehet a vendég úr, senkit nem érdekel honnan jött, merre tart.

Johann Wolfgang Goethe weimari titkos tanácsos úr a velencei Angol Királynő fogadó emeleti szobácskájában, amikor 1786. szeptember 28-án az ablakon át kipillantott a csobogó rióra s a szemközti szűk utcácskára, elégedetten dörzsölgette kezét. Adieu Weimar, adieu politika, isten veletek pompanapok, díszünnepélyek, fontoskodó testületek, akták, dámák, unalmas tanácskozások, filiszter gondok — Róma és Bécs kopói sem fognak feltűnően szaglászni egy sétálgató, színvázlatokat készítő német festő után.

Mélyet szippantott a sós tengeri levegőből: szabadnak érezte magát.

Johann Wolfgang Goethe weimari titkos tanácsos úr 1786 szeptemberében *eltűnt*.

„Hajnali háromkor lopódtam ki Karlsbadból” — írja jegyzeteiben, s az öt ünnepelő társaság elől a kora reggeli órában bérkocsiba pattanó, kevés cókómókú tanácsos úr tettét joggal nevezte lopódzásnak: Goethe menekült Weimarból, Charlotte von Stein asszony béklyózó öleléséből, a hivatali hatalomból, eddigi életéből.

1786. szeptember 28-án Velencébe érkezett Philipp Möller német festő.

Kevés holmiját elhelyezte szobájában, behajtotta az ablaktáblákat, leballagott a szűk, kanyargós lépcsőn, fejébe nyomta művészkalapját, s elindult felfedezni a lagúnák városát. Közel lakott a San Marcohoz, legelsőbb a nagy térre igyekezett, a harangtoronyhoz, a Dózse-palotához. Senki nem figyelt rá: a kezében kis botjával bandukoló, nézelődő Philipp Möller német festő senkit nem érdekelt.

Ismeri a várost. Édesapja sokat mesélt neki a vízre épült birodalomról — Goethe, amint megérkezik és körülnéz, találó szóval *hód-köztársaságnak* becézi —, épületeit, tereit, templomait metszeteken tanulmányozta már, utazás közben megvette Palladio nagy elméleti munkáját, azt is sokat forgatta, s ahogy megpillantja a ríon ringó gondolákat, eszébe jut: gyermekkorában ritka kegy volt, ha apja gondolamodelljét kézbe vehette, amelyet az öreg hajdani útjáról hozott Velencéből, s féltett kincsei között őrzött a nagy szekrényben, amely telis-teli volt Velencéből származó gyönyörű, érdekes formájú, színes üvegekkel.

Magányosan rója az utcákat, tereket; pontosan tudja, miért menekült Weimarból, miért jött Itáliába: „Nem azért teszem ezt a csodálatos utazást, hogy becsapjam, hanem hogy a tárgyakon át megismerjem önmagam.”

Velence tükör: Goethe megnézi magát e tükörben. A tükör különleges és gyönyörű, de annak, aki magát nézi benne, izgalmasabb a tükröződő kép. Velencei tükörben akarja látni önmagát Goethe: látni, megismerni — és közben újjászülni. Ezért jött. Ez fontosabb Palladio épületeinél, Velencénél, egész Itáliánál.

Harminc év múlva, amikor régi jegyzetekből, leveleiből összeollózza és kiadja *Utazás Itáliában* című könyvét, pálfordulásra kényszerített hívei közül is számosan szemére vetik: a mester szinte semmit nem látott, érzékelt mindabból a csodából, amit Itália ajándékozott az emberiségnek. Firenzén csak keresztülszaladt, az olasz középkor művészetének a szele sem érintette meg, Velencében pillantásra nem méltatta a San Marcoban aranyló mozaikot, jószérivel az egész velencei festészet hidegen hagyta.

Goethe utirajzától a különleges tükör pontos, fenséges leírását s magyarázatát várták. Csakhogy a jegyzeteket harminc évvel korábban Möller festő vetette papírra, aki Velencébe érkezésekor leszögezi: „csupán arról számolok be, én milyennek találok.”

A weimari titkos tanácsos a formák szorításában vergődik. Möller festő Velencében szabadon, önfeledten szétterpeszkedik az életben. Tarisznyarókokat gyűjt és finoman csillogó kagylókat a Lidó homokdűnéi között, órákig üldögél egy birtokperri tárgyaláson, figyelni az ügyvéd és az írnok komikus szópárbaját, elgyönyörködik egy színházi nézőtér tarka kavargásában.

Gondolatban megoldja Velence köztisztasági gondjait: „Különböző szempontok szerint jártam be és szemléltem meg a várost, s mert éppen vasárnap volt, meglepett, milyen piszkosak az utcák; ezen el kellett gondolkodnom. Nyilván ezen a téren is van valami rendszabály: a szemetet a sarokba söprik; nagy hajók is úszkálnak ide-oda, egy-egy helyen kikötnek és fölszedik a szemetet, körülötük meg szigetiek forgolódnak, akiknek kell a trágya; de mindebben nincs se következetesség, se szigorúság, s a város mocskossága annál megbocsáthatatlannabb, mert hiszen egyenesen úgy épült, hogy tiszta legyen, mint akármelyik hollandiai város. Az utcákon mindenütt burkolat, s legalább a szegélyük téglával kirakva még a legtávolabbi kerületekben is; középtűt, ahol kell, domborúak, kétoldalt mélyedéssel, mely egybegyűjti és fedett kanálisokba vezeti a vizet. Az egykori körültekintő tervek egyéb építészeti elgondolásai is tanúskodnak a kiváló hajdani építőmestereknek arról a szándékáról, hogy Velencét, a világ legkülönösebb városát egyúttal a világ legtisztább városává is tegyék. Nem állhatam hát meg, hogy sétám közben megfelelő köztisztasági szabályzatot ne tervezek, s így gondolatban meg ne könnyítsem annak a rendőrfőnöknek a dolgát, aki az ügyet a szívéen viselné. Hiába, az embernek mindig kedve és hajlama van rá, hogy idegen ajtó előtt söpörjön...”

Mocskos és mosdatlan Adria királynője: mindenkinek facsarta orrát a bűz, aki a XVIII. században errejárt. De Goethe azon gondolkodik, miért lett mocskos e hajdan ragyogóan tiszta város. És vajon ki lehet-e mosdatni a ráarakódott szutyokból?

Utazók jönnek, mennek, körülnéznek: látják milyen Velence. Goethe azon töpreng: milyen lehetne!

Minden látogató leírja, otthoniaknak elmeséli a dózse aranyhajóját s a Legfelségesebb Köztársaság évente ismétlődő eljegyzését az Adriával. A derék magyar hadfi, Bezerédy Zsigmond például 1665-ben emígyen: „A velencei herceg gályájában is voltunk, melynek Bucentoro neve, s amikor Úrnak mennybemenetele esik, az egész respublica kimegy nagy ceremóniával s pompával a tengerbe s úgy vet egy arany gyűrűt bele s úgy jegyzi el magának a tengert. Az gálya szép nagy, de mesterséges és drága. Kívül-belől aranyos... százezer skudákon készült...”

Aki idehaza netán olvasta Bezerédy uram leírását, annyit ha megtudott belőle: sok a pénze a velencei hatalmasoknak, van mit irigyelni tőlük.

Goethe bölcsebb kalauz: „Ha egyetlen szóval kell megmagyaráznom, mi a *bucintoro*, azt mondom: díszgálya. A régi, melyről még vannak képeink, a mostaninál is jobban igazolja ezt az elnevezést; a jelenlegi ugyanis olyan pompás, hogy ragyogása már-már elfeledteti eredetét.

Megint csak visszatérek vesszőparipámra. Ha a művésznek igazi föladatot adnak, igazi munkát is alkot. Itt olyan gályát kellett kiképeznie, amely méltó rá, hogy a köztársaság fejeit legnagyobb ünnepükön hagyományos tengeri uralmuk szertartására szállítsa, s ő kitűnően oldotta meg föladatát. Az egész hajó egyetlen dísz, nem lehet hát azt mondani, hogy túldíszítették; mindenestül aranyozott faragvány, egyébre nem is használható, kész monstrancia, melynek célja, hogy vezetőit teljes fölségükben mutassa meg a népnek. Hiszen tudjuk: a nép nemcsak kalapját cicomázza föl örömeit, hanem előjáróit is szereti pompában-parádében látni. Ez a díszhajó igazi múzeumi tárgy, s jól szemlélteti, mik voltak és minek képzeltek magukat a velenceiek.”

Vajon ezt a félmondatot — *...mik voltak és minek képzeltek magukat a velenceiek...* — 1786-ban fogalmazta Möller festő múlt időben? Vagy 1816-ban — amikor már közel két évtizede eltűnt Európa térképéről a Legfelségesebb Köztársaság — Goethe csak a tényt rögzítette, és régi szövegébe egy múltidejű, múlt időkről hírt hozó mondatot ékelt?

Múzeumi tárgy a Bucintoro sohasem lett: francia katonák 1798-ban leszaggatták aranyborítását, lefeszegették, elhordták díszzeit, a maradékot fölgújtották. Üszkös törmelékei ma az Arsenale múzeumában láthatók. De Goethe nem tévedett: a kiállítóteremben körülkerített üszkös famaradékok mellett minden látogatónak az jut eszébe: *mik voltak* a velenceiek? S miért *képzeltek* magukat a tenger örökéletű vőlegényének?

Ezer évig volt húséges arájuk a tenger, miért ne álmodhattak volna maguknak halhatatlanságot a velenceiek?

Az Aranygályából csupán megszzenesedett törmelékek maradtak. De Goethe, amikor 1816-ban nyomdába adta könyve kéziratát, emlékezett Möller festő Velencében töltött boldog napjaira, emlékezett a súlyos pompájú pillanatra, amikor északi lelke megborzongott a gyönyörűségtől, mert látta közelről, testközelből érezte: milyen volt, milyen lehetett Velence tündöklő fénykorában: „...Ma reggel azon a nagymisén voltam, melyen a dózsának, egy törökökön aratott hajdani győzelem emlékére, minden esztendőben részt kell vennie e napon Szent Jusztina templomában. Aranyozott bárkák kötnek ki a kis téren, hozzák a herceget s a nemesség egy részét, különös öltözetű hajósok szorgoskodnak a vörösre festett evezők körül, a parton rudakra vagy hordozható ezüst tartókba tűzött égő gyertyákkal ott állnak, nyomakszanak, hullámzanak és várakoznak a papok és a céhek, aztán szőnyeggel borított pallókat vetnek a hajókból a partra, előbb a vének hosszú lila, aztán a szenátorok hosszú rőt ruhái tündökölnék föl a kövezeten, s végül kiszáll a dózse is, fején aranyos frígiai sipkával, mindenkinél hosszabb, aranyos talárban, vállán a hermelin palásttal, uszályát három szolga hordozza; s mindez egy kis téren történik, egy templom előtt, melynek kapujában ott lengenek a török zászlók: — úgy hat ez, mintha az ember egy réges-régi, pompás rajzú, szépen színezett kárpit-szőnyeget látna.”

Möller festő áll a Szent Jusztina templom előtti kis téren, gyönyörködik a nagymise füstös színeiben, melegbarna hangzásaiban, az emlékezés, a hajdani

diadal szemeket fényesítő boldogságában. Harminc év múlva Goethe kicsit megkeményíti a kép körvonalait: emlékezik az emlékezőkre. Hajdan volt önmagára emlékezik, a Velencébe érkező Möller festőre, aki rohanna tovább Rómába, álmai birodalmába, az *örök városba*, mert hiszi, akarja hinni: lelke száműzetése ott véget ér. Három hétig barangol Velence sikátoraiban Möller festő: eddigi életét a múlt városára, Velencére testálja. Mások emlékekkel térnek meg Velencéből; Goethe emlékeit, korábbi önmagát hagyja a lagúnák városában. Velence különleges tükör: Goethe belenéz és megtanulja másképpen látni önmagát.

Felejt a politikát, Weimart, hivatalnok múltját, kitörli szívéből Charlotte von Stein halványuló arcképét, lemond festői terveiről; elszórt, félig kész irodalmi műveit rendszerezi, befejezi, előkészíti kiadásukat. Tanulmányozza az építészetet, botanikai ismereteit gyarapítja. Lubickol az életben: komédiások, halászok, gondolások, vásári árusok, prókátorok, bájos szemű leányok... az *állandó nyílvanosság* forgataga veszi körül.

És indul, meghódítja önmagának Itáliát. Rómában már nem titkolja kilétét, Nápolyban elfelejti Möller festőt. Johann Wolfgang Goethe új élete elkezdődött. Ő már tudja.

Az utókor majd később írott műveiből értesül a weimari titkos tanácsos úr velencei újjászületéséről.

*Épp olyan itt ez a gondola, mint ingó, puha bölcső,
s mint a koporsó, lásd, rajta a fülke olyan.
Így is van: bölcső s a koporsó közt lebegünk el
gondtalanul a Canale Grandén, az életen át.*

JÁSZ ATTILA

Léptékvesztés

*egy napon, mikor a keresztések végleg hazatérnek
és csatáik már nem az ó lépteik szentségeiktől
mentes csillag-porukban
elvékonyodó emlékek egy busz ablakán
akár egy „fauni délután” ficáncol vas-álarcomon
szemem még visszatükrözi nem-létező léptüket —
a test elvékonyul — majd áttöri elmúlt és el-
jövendő arcomat*